

ÎNCRÂNCENARE ȘI SERENITATE

Alexandru SUCEVEANU*

Mots-clés: Scythia (Minor), Histria, Scythes, Grecs.

Cuvinte cheie: Scythia (Minor), Histria, sciți, greci.

Résumé: Dans cette contribution, qui est un hommage dédié à la mémoire de Mihai Irimia, l'auteur procède à une comparaison entre l'étude de celui-ci concernant les Scythes et la Scythie Mineure (Pontica 33-34, 2000-2001, 299-317) et le compte – rendu de Nelu Zugravu à la monographie de la basilique épiscopale d'Histria (Classica et Christiana 3, 2008, 261-287), comparaison qui se justifie non seulement pour contreposer la profondeur et la sérénité de l'étude d'Irimia et l'acharnement du compte – rendu de Zugravu, mais aussi parce que ce dernier utilise d'une manière abusive une affirmation d'Irimia. En effet, tout en précisant l'étendue de la Scythie Mineure, plutôt vers le littoral de la mer Noire et non, comme on le pensait auparavant, dans toute l'actuelle Dobroudja, M. Irimia croit que les cités grecques se trouvaient probablement (notre soulignement) en dehors d'elle. Prenant à la lettre cette affirmation, Zugravu – dans son effort d'annuler toute trace de l'apostolat de St. André dans la Dobroudja –, essaye de faire une distinction artificielle entre la Scythie (Mineure) et les cités grecques. En réalité, l'affirmation d'Irimia ne concerne que les situations quand les villes grecques, dont personne – sauf Zugravu –, n'a jamais mis en doute leur constitution traditionnelle, se trouvaient sous l'autorité des rois indigènes. La Scythie (Mineure) reste, donc une réalité géographique et non administrative.

Rezumat: În această contribuție, care este un omagiu dedicat memoriei lui Mihai Irimia, autorul face o comparație între studiul acestuia cu privire la sciți și Sciția Mică (Pontica 33-34, 2000-2001, 299-317) și recenzia semnată de Nelu Zugravu la monografia basilicii episcopale de la Histria (Classica et Christiana 3, 2008, 261-287), comparație care se justifică nu numai pentru a contrapune profunzimea și serenitatea studiului semnat de M. Irimia înversunării recenziei semnate de Zugravu, dar și pentru că ultimul utilizează într-o manieră abuzivă o afirmație a lui Irimia. Într-adevăr, precizând întinderea Scythiei Minor, mai degrabă spre litoralul Mării Negre și nu, cum se credea mai înainte, în toată Dobrogea actuală, M. Irimia crede că cetățile grecești se aflau probabil (s.n.) în afara ei. Luând literar această afirmație, Zugravu – în efortul de a anula

* Alexandru Suceveanu: Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, str. H. Coandă, nr. 11, București, 010667.

trecerea de apostolat a Sf. Andrei prin Dobrogea – încearcă să facă o distincție artificială între Scythia (Mică) și cetățile grecești.

În realitate, afirmația lui M. Irimia nu privește decât situațiile în care orașele grecești (pentru care nimeni – în afara lui N. Zugravu – nu a pus vreodată la îndoială administrația lor constituțională), se aflau sub autoritatea regilor indigeni. Scythia (Minor) rămâne, deci, o realitate geografică și nu una administrativă.

Rândurile de mai jos sunt dedicate memoriei bunului meu prieten, Mihai Irimia. Nu am competența necesară, cu unele excepții – cum se va vedea –, să-i discut întinsa sa operă științifică. Ajunge s-o citez pe prietena noastră comună, Maria Bărbulescu, care-mi spunea că orice subiect, respectiv descoperire, antamat de Mihai era practic epuizat de acesta, indiferent de epocă sau de domeniu. În ceea ce mă privește, mărturisesc, de pildă, că întregirea propusă de el pentru o țigla șampilată descoperită la Gura Canliei, și anume LEG XI PONT(ica) din Pontica 14 (1981), p. 111 mi-a dat un suport suplimentar pentru a susține ideea constituirii unui sistem de apărare a coastelor dobrogene, în cadrul căruia legiunea XI Claudia își avea un rol bine definit, justificat de însuși noul său cognomen (*Opuscula Scythica*, București, 2009, p. 236, n. 114). Din păcate, zecile, dacă nu chiar sutele sale de contribuții în domeniul în care era un adevărat rege neîncoronat, acela al preistoriei dobrogene, n-au apucat să fie înmănușiate (cu excepția ultimei apariții din seria Bibliotheca Tomitana) într-una sau mai multe monografii. L-a costat mult această exagerată responsabilitate (este unul din puținii autori căruia îi acord această circumstanță, spre deosebire de cei care vor părăsi această lume, lăsând în urmă tone de materiale nepublicate), cum ar fi, de pildă, netitularizarea sa ca profesor, titlu pe care l-ar fi meritat cu prisosință. Doar pe patul de moarte i-a fost dat să-și vadă volumul monografic, scris în colaborare cu un alt mare dispărut, Niculae Conovici (*Sondajul arheologic de la Satu Nou – „Vadu Vacilor”* (com. Olțina, jud. Constanța), Constanța, 2011). O lacrimă i s-a scurs pe obrazu-i vlăguit, spun cei care i-au fost alături până în ultimul moment, lacrimă la care i le adăugăm pe cele ale noastre, cei care l-am iubit și prețuit.

Nu numai nevoia de a contrapune, în cel mai pur spirit hegelian, serenitatea dintr-unul din cele mai importante studii ale celui dispărut (*Despre sciți și Sciția Mică în ultimele secole ale mileniului I a. Chr.*, Pontica 33-34, 2000-2001, p. 299-317) cu înrâncenarea din recenzie cu care mă onorează eruditul cercetător ieșean Nelu Zugravu (*Histria XIII și câteva probleme ale creștinismului timpuriu dobrogean*, Classica et Christiana 3, 2008, p. 261-287), la monografia *Histria XIII. La basilique épiscopale*, București, 2007, ci și faptul că Zugravu își întemeiază una din obiecții pe o pretinsă afirmație a lui Irimia, mă obligă să încep cu prezentarea pe scurt a recenziei cercetătorului ieșean.

Practic vorbind, acesta îmi contestă toate încheierile din paragraful dedicat evoluției creștinismului histrian (*op. cit.*, p. 130-144). Nu intenționez să reiau aici răspunsurile mele. Atât cât era nevoie, am făcut-o în *Addenda et Corrigenda* la articolul nr. 14, din *Opuscula Scythica*, p. 286. Ceea ce n-am apucat să detaliez acolo este tonul folosit de Zugravu, la care l-am sfătuit, părintește, să renunțe. Inamicul nr. 1, continuă să fie, pentru Zugravu, profesorul Emilian Popescu.

Astfel „Emilian cel Vigilent” face parte din categoria acelor „lachei cu părul vopsit, sentențioși și lipsiți de onestitate, plătiți, sărbătoriți, medaliați și onorați de autoritățile ecleziastice cu volume omagiale la vârste doar de ei știute și, în consecință, devotați într-un mod mai mult decât dezagreabil comandamentelor Bisericii”, „n-are nici un scrupul de natură epistemică”, „sfidând orice regulă a unui demers științific onest” iar „opera fiindu-i minusculă, mediocră și repetitivă”. În sfârșit, încercarea profesorului Popescu de a explica desprinderea opiniilor sale de cele ale lui D.M. Pippidi este calificată de Zugravu ca având „inflexiuni ipocrite de popă preaîndatorat”, „cu cuvinte de un servilism dezgustător și de-a dreptul hilare prin sinceritatea prefăcută și prin apelul *post-mortem* la autoritatea lui D.M. Pippidi”, „unde atitudinea spășită se îmbină cu obrăznicia și impietatea”. Desigur, pedestalul științific al profesorului Popescu n-are nevoie de reabilitarea mea. Dar, în spiritul unui minim bun simț, nu-i pot împărtăși lui Zugravu nici aprecierile globale despre demersul științific al profesorului Popescu și pe care, astfel formulate, nu le pot califica altfel decât ca o blasfemie, nici cele referitoare la întinderea operei sale. Căci e greu de acceptat că o operă care cuprinde o contribuție majoră la fasciculul I 35 din *Tabula Imperii Romani* (1969), culegerea de inscripții grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România (1976), volumul *Christianitas Daco-Romana* (1994), care însumează cele mai importante studii referitoare la istoria creștinismului, în afară de cele câteva zeci de articole dedicate de profesorul Popescu antichităților greco-romane dobrogene, la care mai adaug faptul că de curând acesta a încredințat tiparului volumul al patrulea din seria *Inscriptiones Scythiae Minoris*, să fie calificată de Zugravu ca „minusculă”. În sfârșit nu pot fi de acord cu Zugravu nici în ceea ce privește încercarea de „disculpare” a profesorului Popescu, față de mentorul său, D.M. Pippidi; am trăit această perioadă, și pot depune mărturie despre sinceritatea sentimentelor viitorului teolog față de marele savant.

Aprecierile la adresa mea sunt mult mai favorabile, atât în ceea ce privește capitolul rezervat stratigrafiei cât și primele două paragrafe din cel destinat considerațiilor arheologice și istorice. Tonul devine mult mai aspru, atunci când – așa cum spuneam –, aprigul cercetător ieșean trece la analiza ultimului paragraf din al treilea capitol, cel dedicat evoluției creștinismului histrian. Deși sunt creditat „cu un simț al nuanțelor atât de fin”, „stârnește mirare” „acceptarea cu atâta ușurință a acestor așa-zise argumente”. Alteori mi se țin lecții de metodă, atunci când recenzentul afirmă că „am dorit să-i amintim un principiu metodologic ce trebuie aplicat în analiza oricărui pasaj dintr-un izvor istoric, principiu pe care, neîndoindu-mă, Domnia sa, ca editor de surse îl cunoaște: întotdeauna trebuie văzut contextul, respectiv ce este scris *înainte și după*”. Las pentru finalul acestor rânduri întrebarea dacă „mi-a trecut prin cap” ideea că grecii de la Histria s-ar fi considerat altceva decât grecii de la Histria, atât pentru că în ecuație intră, pe nedrept – cum vom vedea – și numele lui Mihai Irimia, cât și pentru că îmi dă posibilitatea să-mi apreciez atitudinea față de cercetătorul ieșean. Continui să-l consider o autoritate în materie, îi apreciez la cel mai înalt nivel erudiția, uneori chiar originalitatea ideilor, așa cum o afirmam încă din vremea redactării referatului meu la teza sa de doctorat, dar cred, tot atât de mult, că, folosind un asemenea limbaj, își va pierde în curând credibilitatea.

Un luminos exemplu i l-ar fi putut oferi chiar studiul lui Mihai Irimia referitor la sciți și Sciția Mică, mai sus citat, și pe care Zugravu l-a folosit în recenzia sa. Un studiu amplu, care-și va dovedi în timp oportunitatea și din care lipsește orice accent critic. Dacă nu mă înșel, singurele obiecții se referă la opiniile Tatiane Zlatkovskaia sau Kiril Juglev – potrivit cărora geții ar fi dispărut încă din prețuia cuceririi romane-, opinii considerate, elegant, ca fiind „de domeniul trecutului”. Și spun elegant, pentru că nici din istoriografia românească n-au lipsit ecouri ale acestora. Sunt trecute în revistă mai întâi izvoarele literare referitoare la geți, apoi cele arheologice, care se grupează mai ales pe Dunăre, unde sunt comparabile cu cele din stânga fluviului. În ceea ce-i privește pe sciți sunt evocate mai întâi descoperirile arheologice, care se concentrează spre litoral, apoi cele literare, care nu contrazic respectiva concentrare. După ce face un istoric al opiniilor referitoare la amplasarea corectă a Sciției Mici, de la W. Knechtel la V. Canarache și, mai nou, la S.I. Andruh, M. Irimia evocă, pe bună dreptate, monedele regilor sciți, descoperite și ele preponderent în zona litorală. La capătul acestei analize, înțeleptul cercetător constănțean se simte în drept să afirme: „Pe baza datelor existente, se poate aprecia că Sciția Mică (*Mikra Skythia*) reprezenta o zonă relativ restrânsă, respectiv aria sugerată de descoperirile arheologice și numismatice. Ea se află în partea estică a Dobrogei, spre litoral (cuprinzând eventual și unele porțiuni ale acestuia), aproximativ între Tomis și Ekrene, probabil fără orașele grecești”. Măcar la fel de importante mi se par a fi considerațiile următoare ale autorului, referitoare la noțiunea geografică Tracia. Afirm acest lucru în măsura în care, odată omologată distincția postulată de Irimia între Tracia dobrogeană la vest și Sciția Mică de la est, s-ar putea susține existența unei unități geografice distincte denumită*ripa Thraciae* și care să fi fost anexată, așa cum o susțin de câteva decenii, abia de la Vespasian, și nu concomitent, din vremea lui Claudius, cu viitoarea provincie Tracia de la sud de munții Balcani (*Opuscula Scythica*, p. 97-114). Înțelept, matur, deliberat și totodată lipsit de orice accente polemice, studiul lui M. Irimia constituie nu numai un lucid stadiu al chestiunii, ci poate genera și alte direcții de cercetare, motiv pentru care cred că i-l pot oferi ca model nu numai lui Zugravu, ci și tuturor celor care și-au dedicat viețile studiului antichităților atât din Dobrogea cât și de aiurea.

Ce și cât a înțeles Zugravu din studiul lui M. Irimia rezultă din următorul citat din recenzia acestuia la monografia bazilicii episcopale de la Histria: „După opinia noastră, părerea că „Dobrogea actuală” a fost sinonimă cu *Scythia* (*Mikra Skythia*) e mai mult decât o exagerare, căci noțiunea din urmă desemna, așa cum a demonstrat și mai recent Mihai Irimia pe baze arheologice, numismatice și literare, doar o zonă restrânsă din proximitatea coloniilor grecești, *cele din urmă aflându-se în afara ei*; o probă, în acest sens, o constituie însuși decretul ISM I, 15 invocat de dl. Suceveanu, din care aflăm, într-adevăr, că traccii lui Zoltes pătrunseseră „în Sciția, către orașele grecești” (r. 15-16, subl. n.), dar acestea, deși aflate „sub oblăduirea regelui Rhemaxos” (r. 16-17) erau entități separate, compuse, după toate regulile unei *polis*, din orașul propriu-zis și teritoriu (τὴν [τε] χώραν καὶ τὴν [πόλιν]) (r. 10), administrate și apărate de grecii înșiși (r. 10-14), dincolo de care se găseau „țara străină” și „pământurile mai multor noroade” (...) (r. 16-17). Strabon însuși face distincție între „μικρὰ Σκυθία” (VII, 4, 5; 5, 12) și

„partea de pe țărmul Pontului de la „gura sacră” a Istrului până la șirul de munți Haemus și strâmtoarea Bizanțului (...), unde se găseau orașele grecești” (VII, 6, 1). În acest context ar fi interesant de știut dacă domnului Alexandru Suceveanu, care face cercetări la *Histria* de decenii, i-a trecut prin minte ideea că grecii de aici au avut vreodată conștiința că sunt altceva decât „poporul histrienilor” (ῥῆμος Ἱστριηνῶν) (*ISM* I, *passim*) și că locuiesc în *Scythia*, și nu în „cetatea histrienilor” (Ἱστριηνῶν πόλις) (*ISM* I, 89-93). Noi credem că asemenea posibilitate frizează absurdul, același lucru fiind valabil și pentru celelalte orașe grecești, dar și pentru locuitorii din interiorul sau de pe malul dunărean al ținutului dintre Dunăre și Mare. Prin urmare, cele „câteva conferințe” n-au fost ținute de Andrei în *Scythia* dobrogeană”.

Pasajul este – s-o recunoaștem –, savuros și el merită câteva suculente observații. Prima dintre acestea se referă la cunoștințele de limbă greacă ale recenzentului. Acesta preia, fără să verifice și textul grecesc, traducerea lui D.M. Pippidi a rândurilor 15-16 din inscripția *ISM*, I, 15 „către orașele grecești” (desigur din motive stilistice), fără să observe, sau să-și dea seama, că în textul grecesc se spune clar că tricii lui Zoltes „au pătruns... în Sciția și orașele grecești” ([...εἰς τε τὴν] Σκυθίαν καὶ τὰς [Ε]λληνίδας πόλεις), redactorul documentului nefăcând distincția pe care și-ar fi dorit-o Zugravu. Tot astfel „țara străină” și „pământurile mai multor noroade” (*ibidem*, r. 17-18) nu înseamnă Sciția ci realitatea de pe parcursul lungii călătorii pe care Agathocles al lui Antiphilos o va fi întreprins pentru a-i convinge pe traci să le cruțe cetatea. Nici textul lui Strabo nu pare a fi fost înțeles de recenzent mai bine. În niciunul din locurile indicate geograful din Amaseia nu face distincția între Sciția Mică și orașele grecești. Mai mult chiar, mă tem că în înțelegerea pasajului VII, 5, 12, Zugravu s-a lăsat indus în eroare de traducerea greșită din *FHDR*, I, 1964, p. 249 a prepoziției περὶ cu „mai sus”; în realitate Strabo se referă la mlaștinile din așa-numita Sciția Mică și la mai multe neamuri (tribali, misi, crobizi și așa-numiții troglodiți) „din jurul [orașelor] Callatis, Tomis și Histria” (περὶ Κάλλατιν καὶ Τομέα καὶ Ἱστρον).

Sfătuindu-l așadar pe recenzent să nu se mai aventureze în interpretări de texte doar pe baza unor traduceri mai mult sau mai puțin corecte, un lucru rămâne clar: Dobrogea, sau doar o parte a acesteia, cum o susține M. Imiria, se numea Sciția Mică, fapt care îl incomodează grav pe Zugravu în încercarea, după părerea mea nereușită, de a deplasa aria apostolatului Sf. Andrei din Dobrogea în nordul Mării Negre.

Trec peste alte incongruențe din textul cercetătorului ieșean, cum ar fi de pildă remarca potrivit căreia în epoca romană nu exista o unitate administrativă cu numele de Sciția (dar în nordul Mării Negre exista?) sau ignorarea, declarată, a textelor lui Ovidiu, la fel de clare în ceea ce privește locul său de exil, și anume în cetatea tomitanilor din Sciția, și ajung la cea mai gravă acuzație, anume „dacă mi-a trecut prin cap” că grecii de la Histria s-ar fi putut considera altceva decât grecii de la Histria. Reamintindu-i că nici lui D.M. Pippidi (cel căruia înțeleg că Zugravu i-a rămas fidel, spre deosebire de „trădătorul” Emilian Popescu) nu „i-a trecut prin cap” o asemenea idee, câtă vreme, după ce identifică Σκυθία cu Μικρὰ Σκυθία și *Scythia Minor* (*ISM*, I, p. 89), ne prezintă tribulațiile lui Agathocles al lui Antiphilos întru salvarea cetății și a teritoriului acesteia, Histria, aflată, desigur,

în zona numită în document Σκυθία, mărturisesc că nici pe mine (care n-am nici un motiv de fidelitate față de marele savant, ceea ce nu înseamnă că nu i-am apreciat suverana știință de carte, în pofida unor dispute inerente cercetării științifice) nu m-a zdruncinat o asemenea chestiune. În schimb, dacă lui Zugravu „i-a trecut prin cap” această idee, este limpede că el ignoră o uriașă bibliografie, aceea a raporturilor dintre greci și autohtoni, pentru care poate consulta remarcabila sinteză a Liviei Buzoianu, *Civilizația greacă în zona vest-pontică și impactul ei asupra lumii autohtone (sec. VII-IV a. Chr.)*, Constanța, 2001.

Mă întorc din nou, în final, la limpezimea de cristal a studiului lui Mihai Irimia, care, reamintesc, afirmă că Sciția Mică se afla în partea estică a Dobrogei, „probabil fără orașele grecești”, iar nu sigur, cum ar rezulta din citatul lui Zugravu. Folosind înțeleptul „probabil”, marele preistorician, tomitan însă prin adopție, nu putea avea în vedere decât situații în care orașele grecești se aflau sub oblăduirea unor dinaști locali, cum ar fi cazul chiar cu Histria de la cumpăna veacurilor III-II a. Chr., dependentă de Rhemaxos, fără ca aceasta să-i afecteze în vreun fel administrația constituțională tradițională. Ceea ce nu pare a fi înțeles așadar Zugravu din studiul lui Irimia este că pentru acesta din urmă Sciția (Mică) era o noțiune geografică și nu administrativă.

Pierzându-l pe Mihai Irimia atât de timpuriu, familia arheologilor constănțeni, din care sper, cu mândrie, că fac parte, se vede privată nu numai de un suflet de excepție ci și de un savant, pe cât de profund, pe atât de reconfortant în serenitatea sa.